

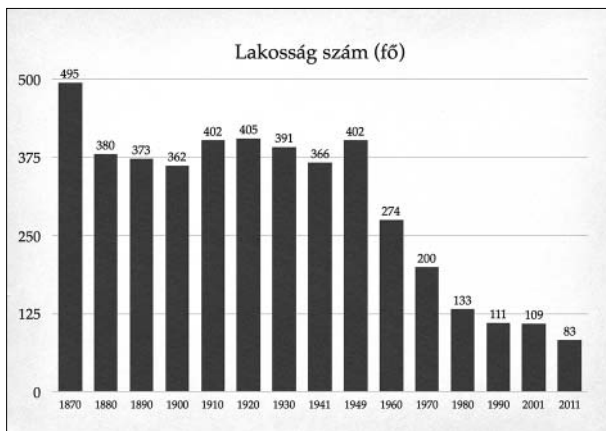
KÖZ-GYŰJTEMÉNYEK

Negyven éve alakult meg a Magyarlukafai Néprajzi Műhely

„Magyarlukafa jelkép, nemcsak abban, amit már megvalósított;
hanem ami a szándéka, amit az egész országban akar:
a hagyományok megismerését és az azokban való megújulást.”
(Andrásfalvy Bertalan)¹

Magyarlukafa baranyai aprófalú Somogy megye határán. Amióta népszámlálási adatok rendelkezésre állnak, lakossága csökken. Állandó lakóinak száma ma 68 fő.² A népességfogyás különösen az 1960-as évektől ugrott meg, pedig a második világháború utáni újrakezdés biztatóan indult. A sváb lakosság kitelepítését, a felvidéki és horvát területekről érkező magyar telepesek beköltöztetését követően hamarosan konszolidálódott a régi és az új lakosok viszonya, amihez a földosztás is hozzájárulhatott. 1955-ben létrehozták az első termelészövetkezetet, de ebből a falu családjainak majdnem fele kimaradt. Hogy ezt a konfliktushelyzetet korrigálják, 1959-ben megalakították a Győzelem téeszt, amelybe már minden gazda belépett, így a falu lakói közösen, maguknak dolgoztak a saját határukban. Két év múlva azonban a járási vezetők úgy döntöttek, hogy a lukafai téeszt a szomszédos

somogyhársági téeszhez csatolják. 1966-ban aztán a két falu közös, Vörös Sugár nevű termelészövetkezeté egyesült a Vásárosbéc–Dióspusztai téesszel. Ebben az évben megszűnt az önálló magyarlukafai tanács is. A reményvesztett gazdanépesség elvándorolása ekkor kezdődött. Helyükre a környező pusztákról érkezett munkaerő, illetve a téesz-vezetősége támogatta a romák betelepülését. 1974-ben ezt a téeszt is betagolták a még távolabbi mozsgói téeszbe, ezzel végleg elveszett a lukafaiak minden önrendelkezéssel kapcsolatos illúziója. Úgy érezték, minden változtatással egyre hátrányosabb helyzetbe kerültek.³

**Magyarlukafa lakóinak száma
a népszámlálási adatok alapján, 1870–2011**

1 Andrásfalvy 1985. 13.

2 Bóday 2018. 35.

3 Kovács 1984. 16–21.

A környező településekhez képest további hátrányt jelentett, hogy zsákfaluként átmenő forgalma nincs, és ezen a helyzeten az 1966-ban épített bekötőút sem javíthatott.⁴ Ehhez járult még a '70-es évek iparosításra törekvő településpolitikája, amely a falvak lakóit az üzemek közelébe, nagyobb városokba igyekezett költöztetni. Ennek egyik eszköze volt a falvakat sújtó építkezési tilalom. Mindezek eredményeként a fiatalok elköltöztek, főként Szigetvárra, Kaposvárra, a környező nagyobb falvakba, vagy Pécsre. A '70-es években több baranyai településhez hasonlóan az elnéptelenedés veszélye fenyegette Lukafát.

A sok kedvezőtlen eseménynek és intézkedésnek mégis lett egy előnyös hozadéka a falu közösségére nézve. Miután az egyik utolsó református gazda az építési és korszerűsítési tilalom miatt nem újíthatta fel az akkor már százéves házát, ez a tősgyökeres család is kénytelen volt a portát hátrahagyva az elköltözés mellett dönteni.⁵ Mindez nem sokkal az előtt történt, hogy a népi műemlékek első országos felmérése során Füzes Endre pécsi néprajzos muzeológus rátalált a Zselic baranyai részének népi építészetét már akkor is egyedülállóan képviselő, Fő utca 16. szám alatti zsúpfedeles, füstökonyhás talpasházra.⁶ A házat a Baranya Megyei Tanács megvásárolta, felújította, majd 1978 októberében, a Műemléki Hónap keretében átadta a működtetéssel megbízott Janus Pannonius Múzeum (JPM) Néprajzi Osztályának.

Andrásfalvy Bertalan és a Mecsek Táncgyűttes táncosai somogyi ugróst táncolnak a tájház átadóünnepségén (Janus Pannonius Múzeum, Fotótár)

4 Temesi 2003. 98.

5 Kovács 1984. 38.

6 Tarján 1982. 250.

A pécsi múzeum néprajzosai az eredeti terv (statikus kiállítás berendezése) helyett egy teljesen újszerű ötlettel álltak elő: a felújított tájházban és annak telkén népművészeti alkotótáborokat szerveznek. A Néprajzi Osztály vezetője akkor Andrásfalvy Bertalan volt, aki a szervezést fiatal muzeológus kollégájára bízta. Tarján Gábor nem sokkal korábban került Pécsre Budapestről, ahol a „*nomád nemzedék*” tagjaként szoros kapcsolatokat ápolt a Fiatalok Népművészeti Stúdiójával és az Iparművészeti Főiskolával, így kapcsolatai révén fővárosi fiatalok részvételével szervezte meg az első tábort 1979 nyarán.⁷ Éppen 40 évvel ezelőtt.

A nyolcvanas évek elején változott a településpolitika és azon belül a falvak megítélése. A kihalófélben lévő aprófalvak a kutatás látóterébe kerültek. Olyan javaslatok megfogalmazására törekedtek, amelyek a falvak elnéptelenedését megállíthatják, lehetőséget teremtenek a fennmaradásra. Az átfogó társadalmi, gazdasági vizsgálatok részeként felmérték a falvak történeti, földrajzi, néprajzi, közigazgatási, szociológiai és műemléki helyzetét.⁸ A tájháznak köszönhetően Magyarlukafa különlegessé vált a hozzá hasonló aprófalvak körében. A Janus Pannonius Múzeum megbízásából, Andrásfalvy Bertalan szakmai vezetésével 1983 és 1984 folyamán komplex szociológiai, társadalomtörténeti vizsgálat folyt a faluban.⁹

Új korszak kezdődött a település életében. A „*magyarlukafai kísérlet*” vagy „*lukafai modell*” néven is emlegetett jelenség egy elnéptelenedő falu megmentésére tett kísérlet volt. 40 év távlatából érdekes felidézni, a szociológus hogyan mérlegelte akkor ennek a próbálkozásnak az esélyeit. 1984-ben az alkotótáborok gondnoka Budapestről költözött be az iskola melletti nagy házba feleségével és két gyermekével. Őket a Janus Pannonius Múzeum alkalmazta, így ez a család állandó, városi mércével mérve is megfelelő jövedelemmel rendelkezett. Elsőként azonban két városból érkezett kézműves fiatal telepedett le a faluban, akik a felmérés idején már egy párt alkottak. Számukra Lukafa elsősorban a lakásproblémájuk megoldását jelentette, hiszen a letelepedő táborlakók a Baranya Megyei Tanács által felvásárolt elhagyott házakat bérelték. A népművészeti tevékenységből származó bizonytalan jövedelem azonban a megélhetéshez, különösen pedig egy család eltartásához nem volt elegendő, mellette egyéb munkákat kellett vállalniuk, ami Magyarlukafán és környékén nehezen volt megoldható. Kovács Katalin megállapításait az idő igazolta: a lukafai modell nem biztosított megfelelő anyagi keretet a letelepedőknek. Ahhoz, hogy a Néprajzi Műhely kézműveseket eltartani tudó, jövedelmező vállalkozássá váljon, tőkére lett volna szükség, amely jó minőségű alapanyagok rendszeres beszerzését biztosította volna. A tájházban berendezett műhelyek sem nyújtottak kellemes munkafeltételeket, és nem voltak egész éven át használhatóak.¹⁰ Ennek ellenére a következő pár évtizedben néhány fiatalnak a nehézségek ellenére sikerült hosszú távon gyökeret vernie a faluban. Őket a kézműves közösség és talán a természetes falusi közeg romantikája vonzotta, még a nehezebb megélhetés árán is, és annak ellenére, hogy sok mindentől lemondani kényszerültek, ami a városokban adott volt számukra.

7 Köszönöm Andrásfalvy Bertalannak és Tarján Gábornak a Magyarlukafai Néprajzi Műhelyről közölt adatokat.

8 *Hidasi-Mersits-Szabó* 1985. 1.

9 A társadalomstatistikus szemszögéből Barakonyiné dr. Viniczai Klára közgazdász készített tanulmányt. A társadalmi változások feltárását Kovács Katalin szociológus, a falu társadalom- és gazdaságtörténetét Tarján Gábor készítette. Az épületállomány műszaki és műemléki vizsgálatát Hidasi Ágnes, Mersits Ildikó és Szabó Éva építész-mérnökök végezték. A vizsgálatok eredményeit összefoglaló kéziratok a Janus Pannonius Múzeum Néprajzi Adattárában találhatóak.

10 *Kovács* 1984. 49–51.

A fiatalok beköltözése járulékos, eredetileg nem tervezett eredménye volt a Néprajzi Műhelynek, ami teljesítette a küldetésében kijelölt feladatát: kézműves fiatalokat nevelt, és a népművészetek iránt érdeklődők egy generációjának formálta a szemléletét. Az alkotótáborok országosan ismertté tették Magyarlukafát, amely így bevonult az 1970-es, 1980-as évek népművészeti mozgalomának történetébe.

*Az első alkotótábor, a háttérben Tarján Gábor áll
(Janus Pannonius Múzeum, Fotótár)*

A „NOMÁD NEMZEDÉK”

A Magyarlukafai Néprajzi Műhely illeszkedik abba az 1970-es években indult népművészeti mozgalomba, amely újra felfedezte¹¹ az autentikus népi kultúrát. Az 1950–60-as években a munkás–paraszt barátság politikai ideológiájának alátámasztására szolgált a szocialista háziipar intézménye, amelyet a Népi Iparművészeti Tanács minősítési rendszere irányított és tartott kontoll alatt. A következő évtized fiatal generációja fellázadt a kirakatba tett, kiüresedett népi iparművészet ellen, és kereste a még fellelhető autentikus forrásokat.¹² Érezhető volt ekkor, hogy pár évtizeden belül eltűnnek azok, akik még a hagyományos paraszti kultúrában nőttek fel, emlékeztek a faluközösségek földművelési szokásaira, a népi kézműves mesterségekre, a folklorra. Elveszni látszott egy évszázadokon keresztül állandó életforma és felhalmozott tudása. Falvakba irányuló mozgalom indult, elsősorban városi fiatalok körében, a még menthető emlékek feltárására, megőrzésére. Ekkor indult útjára a táncházmozgalom, és kézműves alkotóközösségek jöttek létre a régi kézműipar feltámasz-

11 Elődjüknek tekintették a XX. század első évtizedeinek népművészeti gyűjésekre alapozott művészeti mozgalomát: „Mi, akik az originálíshoz akartunk tartozni – nekünk a Bartók, a Kodály voltak az isteneink –, mi a »Gyöngyös bokréttá« látványos meghamisításnak éreztük...” – Interjú Jancsó Miklóssal (*Nomád nemzedék*, 1994).
12 Gombosi 2015.

tására. A kor kultúrpolitikája nemcsak megtúrta, támogatta is az alternatív mozgalmat, így lehetősége nyílt a betekintésre és a keretek meghatározására.¹³

A KISZ KB, a Művelődésügyi Minisztérium és a Népművelési Intézet 1970-től kezdődően évente pályázatot hirdetett népművészettel foglalkozó fiatalok részére, a Fadd-Domboriban rendezett országos népművészeti táborban való részvételre. A tábor lakóinak kezdeményezésére, a Népművelési Intézet égisze alatt 1973-ban megalakult a Fialat Népművészek Stúdiója, „*a népi hagyományokra épülő művészeti és kulturális tevékenységgel foglalkozó fiatalok összefogó, szakmai-ideológiai továbbképző és érdekvédő szerve*”.¹⁴ Feladatai között szerepelt például tanulmányutak szervezése az élő népművészeti hagyományok megismerésére, vagy kísérleti műhelyek létesítése. Kezdeményezésükre 1975-től szerte az országban alkotótáborok alakultak: Kecskeméten kerámiastúdió, Etyeken szövőház, Velemben fafaragó tábor, Tokajban alkotóház. Bodor Ferenc, a mozgalom egyik szervezője, a lukafai táborok rendszeres résztvevője a *Nomád nemzedék – Ifjúság és népművészet Magyarországon 1970–1980* című dokumentumkötetben állított emléket a hetvenes évek ifjúsági, népművészeti mozgalmának.

A Janus Pannonius Múzeum bevonta munkájába a Fialat Népművészek Stúdióját, velük közösen szervezte a megyei tanács és a helyi termelőszövetkezetek támogatásával működő lukafai alkotótáborokat. A népművészeti mozgalom és a múzeum összekapcsolódott: a múzeumokban konzervált tárgyak forrásai voltak a mozgalomnak, ugyanakkor megindult a „*nomád nemzedék*” kortárs alkotásainak muzealizálása.

A nyolcvanas években a „*nomád nemzedék*” fiataljait egyre inkább az egzisztenciateremtés kötötte le. A hagyományos tárgyak alkotásából keveseknek sikerült megélni. Mozgalmuk veszített lendületéből, csökkenni kezdett az alkotótáborok látogatottsága. A hagyományokon alapuló szellemi és tárgykultúra kutatása alternatív mozgalomból az intézményszerűülés felé mozdult. Eredményei és szellemisége lassan helyet kaptak az oktatásban. Az intézményszerűülés első momentumaként 1982-ben megszervezték az első országos táncház-találkozót, aminek az ország legnagyobb fedett stadionja adott otthont. Ugyanebben az évben a Fialat Népművészek Stúdiójából létrejött a Népművészeti Egyesület, amely 1987. augusztus 20-án a Budai Várban megrendezte az első Mesterségek Ünnepeét.¹⁵

MIGRÁCIÓS HULLÁMOK

Tarján Gábor *A megmaradás reménye* cím alatt foglalta össze a lukafai műhely küldetését: „*Egyetlen szempont érvényesül következetesen: a hagyományos kultúrából átmenteni mindazt, ami a mához is szól. [...] Nehéz volna megmondani, mi marad fenn az eljövendő korokra népünk szóban, dalban és tárgyakban meglévő kincseiből. De, hogy remény legyen a fennmaradásra, ahhoz újból élővé kell tenni az értékeket. Talán ebben a munkában vállal hasznosat a lukafai ház.*”¹⁶

A Néprajzi Műhely a helyszínt adó falu számára is reményt hozott a megmaradásra. Letelepedési lehetőséget adott az alkotótelep azon tagjainak, akik részévé váltak a nyolcvanas évek városról falura irányuló migrációjának. E mozgalom résztvevői jellemzően értelmiségiek, művészek voltak. Kiköltözésük „*A krízis és az elvagyódás elképzeléseiből táplálkozott,*

13 Uo.

14 *Zelnik* 1973. 74

15 *Jávorszky* 2013. 136–137.

16 *Tarján* 1985.

[...] ily módon is egy ellenvilágot képeztek, [...] a migráció célpontját pedig hanyatlófélben lévő és megmentésre szoruló kulturális régióként értelmezték az odaköltözők.¹⁷ Magyarlukafa a társadalomból való kivonulás egy kivételes helyszíne lett. A múzeum tudományos-szakmai állásfoglalása és befolyása, a tájház megmentésének és fenntartásának kényszere is szerepet játszhatott abban, hogy az enyhülő diktatúrában a hatalom az egy évtizeddel korábban még pusztulásra ítélt faluban támogatta az egzisztenciájukat a megszokottól eltérő módon elképzelt városi fiatalok letelepedését. Pár évtizedig láthatóan csökkent a lakosság fogyásának üteme. Sikerült olyan közösséget kovácsolni, amely életre keltette az elnéptelenedő falut. A felpeszülés jeleként értékelhetjük, hogy a nyolcvanas évek végén faluház épült Lukafán. A kilencvenes évek elején újabb betelepülők érkeztek: alternatív életmódot¹⁸ választó fiatal kézművesek vásároltak itt telkeket és alapítottak családot. Jöttek Szigetvárról, Pécsről, de akadt, aki a délszláv területekről, a háború elől menekült. Ebből a mozgalomból a szomszédos Vásárosbéc is profitált, ahová a kilencvenes években Lukafa vonzásának köszönhetően szintén fiatalok települtek. Körükben Vásárosbéc máig a Magyarlukafáról valamilyen okból kiköltözők alternatívája.

Lukafa az ökológiai, közösségi szemléletformálás egyik műhelyévé vált, ahol a hagyományos népi kismesterségek alapfogásait sajátíthatták el a falusi életmódra vágyó városiak. Ennek példája az a két ökofalu, amelyet az 1990-es évek elején városból vidékre költöző fiatalok alapítottak a környék kihalt vagy kihalóban lévő településein. Az 1970-ben elnéptelenedett Gyűrűfűn az ökológiai gazdálkodást és a korszerű technológiát ötvöző zárt közösséget hoztak létre.¹⁹ Visnyeszéplakon főként Budapestet maguk mögött hagyó fiatalok önellátásra épülő, a hagyományos falusi értékrendet másoló, archaizáló életmódot folytatnak. Bár zárt közösségben élnek, mindkét falunak szoros a kapcsolata a lukafaiakkal. Többen részt vettek a Néprajzi Műhely tanfolyamain, ahol elsajátíthatták a természethez, a hagyományos életmódhoz való visszatérés kézműves fogásait.²⁰

A nyolcvanas évek második felében az elhagyott házakba költöző városi kézműves fiatalok nagy része a beszűkült lehetőségek, gyermekeik iskoláztatása miatt – ha anyagi lehetőségük engedte – elköltözött a faluból. A rendszerváltást követően külföldiek fedezték fel a gyönyörű természeti környezetben fekvő hangulatos aprófalut. Közülük az első az 1980-as évek végén vásárolt itt házat, majd németek, hollandok, belgák, norvégok követték, akik egy-két kivételtől eltekintve idényszerűen lagnak itt. Ma a lukafai porták egyharmada külföldiek tulajdonában van, akik távollétükben a helyeket bízzák meg a házak és telkek gondozásával. A település öregszik, az egyre több külföldinek köszönhetően erősödik az üdülőfalu jelleg.

Pásztor Andrea

Irodalomjegyzék. *Andrásfalvy Bertalan*, 1985: Tájház és közművelődés. In *Tarján Gábor* (szerk.): Magyarlukafa. Néprajzi Műhely 1979–1984. Guzsalyas Kör Közművelődési Egyesület, Pécs; *Bóday Pál* (szerk.), 2019: Magyarország közigazgatási helynévkönyve, 2019.

17 Szijártó Zsolt megállapítását közli: *Farkas* 2014. 59.

18 *Farkas* 2014.

19 *Farkas* 2009.

20 1993-ban egy lukafai szövőtanfolyam résztvevőiről megtudta az újságíró, hogy „Visnyeszéplakról jöttek ide, hogy megtanulják: miként kell a szövőszék felvetőjét kezelni, mert szeretnék az othomi szövőszéküket rendszeresen használni. Budapestről költöztek a Vásárosbéc közelében lévő, szinte elnéptelenedett településre, ahova földút vezet, s ahol még villany sincs minden háznál. Maguk sütik a kenyeret, sajtot készítenek, biogazdálkodást folytatnak. Mindent meg akarnak tanulni, ami ősi mesterségnek számít.” (Ősi mesterségek varázsa. Szövőműhely Magyarlukafán. Új Dunántúli Napló 1993. április 26. 1.)

január 1. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest; *Farkas Judit*, 2009: „Meghalt Gyűrűfű – éljen Gyűrűfű!”. Egy jelképpé vált falutörténet (újra)hasznosítása. *Tabula* 12. 1. 75–94.; *Farkas Judit*, 2014: „Kicsi kis hősök.” Az ökofalu-mozgalom története és gyökerei. *Kovács* 18. 1–4. 43–66. <http://kovasz.uni-corvinus.hu/2014/farkas.php>; *Gombosi Beatrix*, 2015: Örökség és újítás. *Magyar Múzeumok*. A Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület online magazinja. http://archiv.magyar-muzeumok.hu/kiallitas/2723_orokseg_es_ujitas (letöltés: 2018. 03. 23.); *Hidasi Ágnes–Mersits Ildikó–Szabó Éva*, 1985: Magyarlukafa építészeti és műemléki vizsgálata. Összefoglaló javaslat. Pollack Mihály Műszaki Főiskola. Kézirat. JPM Néprajzi Adattár 535–86/II.; *Jávorszky Béla*, 2013: A magyar folk története. Kossuth Kiadó, Budapest; *Kovács Katalin*, 1984: Adalékok egy aprófalú huszadik századi történetéhez. Beszámoló egy Magyarlukafán végzett vizsgálatról. Kézirat. JPM Néprajzi Adattár 535–86/II.; *Nomád nemzedék*, 1994: Nomád nemzedék. Ifjúsági népművészeti mozgalom a hetvenes években. Ökotáj 9. 49–59. <http://www.okotaj.hu/szamok/09/maradt.html> (letöltés: 2018. 03. 16); *Tarján Gábor*, 1982: A Dél-Zselic népi építészete. A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 27. 217–266.; *Tarján Gábor*, 1984: Adatok Magyarlukafa társadalom- és gazdaságtörténetéhez. Kézirat. JPM Néprajzi Adattár 535–86/II.; *Tarján Gábor*, 1985: A megmaradás reménysége. In *Tarján Gábor* (szerk.): Magyarlukafa. Néprajzi Műhely 1979–1984. Guzsalyas Kör Közművelődési Egyesület, Pécs; *Tarján Gábor*, 1986: A Guzsalyas Kör. In *Gárdonyi Tamás* (szerk.): Örökség. A Baranya Megyei Múzeumok Kiadványa 1. 1986 október. Pécs. 11.; *Temesi Ferenc*, 2003: Az állami közútkezelés története Baranya megyében. Baranya Megyei Állami Közútkezelő KHT., Kiskőrös; *Zelnik József*, 1973: Egy kezdeményezésről elfogultan. *Honismeret* 1973. 3. 71–75.

Látogatás az Albertfalvi Helytörténeti és Iskolamúzeumban

Albertfalva eredetileg önálló falu, majd nagyközség volt. Megalakulásának idején, 2019-ben ünnepeljük 200. évfordulóját. A település 1950-ben az akkor létrejött Nagy-Budapest XI. kerületéhez került, délről a XXII. kerület budafoki részével, északról a XI. kerületi Kelenfölddel, keletről pedig a Duna folyóval határos. Ezen a 3 km²-nyi területen 2011-ben 12,5 ezer ember lakott. A városrésznek jelenleg három általános iskolája van. A Don Bosco Katolikus Általános Iskola mellett található az Albertfalvi Helytörténeti Gyűjtemény és Iskolamúzeum, melynek megalapítója 1980-ban Beleznay Andor, az albertfalvi Petőfi Sándor Általános Iskola egykori igazgatója volt. Itt dolgozik Ürmös Péter, akit meglátogattam a kis épületben.

– Kérem, mutassa be magát és a múzeumot!

– Ürmös Péter, az Albertfalvi Helytörténeti gyűjtemény és Iskolamúzeum munkatársa vagyok. Korábban sokáig tanítottam a szomszédos Petőfi Sándor Általános Iskolában. Akkoriban segédkeztem a múzeum első formájának kialakításában, ami az iskolaudvaron levő technikai épületben kapott helyet. A múzeumban azóta is félállásban dolgozom.

– Mit tud arról, hogy tavasszal a kerületben járt Habsburg Mihály, illetve IV. Károly király unokája, Habsburg Ottó fia, Habsburg György?

– Én nem vettem részt ezen a rendezvényen, mert itt volt szerepem, vártam a látogatókat. Albertfalvát éppen 200 éve a Habsburg uralkodóházba nőszült Albert Kázmér szásztescheni